

Raikėjo dzūkam kalendoraus

Juozas ŽITKAUSKAS

Kelias į „Dzūkų kalendorų“

Laikyti save dzūku (dainuviu) ir valgyti bet kaip iškeptą bulvių plokštainį, banda pavadintą, – labiau dirbtinis įvaizdis nei tikra tapatybė. Įmonę pavadinti dzūkiškai ir joje gaminti bet ką – irgi ne dzūkiškas patriotizmas, toli gražu. Savo įsivaizduojamą tarmiškumą pabrėžti bet kuriame žodyje ciksinti ir dziksinti, kaip tai darytų bet kurio regiono gyventojas, – juokinga. Bet vienam savičiausių ir gražiausių kraštų pasaulyje neturėti „Dzūkų kalendoraus“ šiandien jau neįmanoma.

Tačiau iki 2018 m. kaip tik taip ir buvo. Atskiri miesteliai, parapijos leisdavo vienkartinius ar kartotinius leidinius, pavadinę kalendoriais, tačiau sau keldavo tik lokalius tikslus – paminėti kraštiečius, supažindinti su savo krašto praeitimi, šiandiena. Tik kur nors gale įdėdavo vieną kitą dzūkišką juokelį. Bene arčiausiai prie dzūkų kalendoriaus idėjos buvo priartėję žurnalisto, kraštotyrininko Juozos Kuckailio (1937–2013) sudaryti ir išleisti „Leipalingio kalendoriai“ (leisti 1999–2012 m.). Tikras savo krašto patriotas J. Kuckailis, kad ir primiršęs gimtąją tarmę, iki pat mirties rengė Leipalingio krašto kalendorių, o jame skirdavo dėmesio ir bendresniems dzūkiškiems reikalams. Tiesa, būtina paminėti, kad dar tarpukariu, 1937 m., buvo išleistas „Dzūkų lietuvių verslininkų kalendorius“ (leidėjas – Alytaus lietuvių verslininkų skyrius).

2013-ųjų paskelbimas Tarmių metais iš naujo atkreipė dėmesį į Lietuvos tarmes. Žmonės iš savo atminties *skladukų* ėmė traukti dainas, tarmiškus pasakojimus, regioninėje spaudoje atsirado tarmiškai primargintų skilčių, išleista knyga. Tie metai buvo lemtingi ir man, kilusiam iš Kapčiamiesčio, nuo 1992 m. rudens

gyvenančiam Vilniuje – viename gražiausių Dzūkijos miestų. Įsikūręs Vilniuje nenutraukiau saitų su gimtine, tenykščiais žmonėmis, aktyviai įsitraukiau į sostinėje suburto „Vilniaus dzūkų pulkucio“ veiklą, savarankiškai ir su kolegomis organizavau įvairius dzūkų renginius, į juos būriau sostinėje gyvenančius kraštiečius, kviečiau žmones iš įvairių Dzūkijos vietovių. Tarmės nebuvau pamiršęs, bet tuometinė tarmėms nepalanki politika man turėjo įtakos. Tik grįžęs į Kapčiamiestį su vietiniais stengdavausi kalbėti dzūkiškai, o vietiniai net sakydavo, kad gyvendamas Vilniuje dzūkiškai kalbu geriau už pasilikusius tėviškėje. Bendrine kalba rašiau eilėraščius, išleidau savo pirmąją poezijos knygelę, ir kuri laiką net į galvą neatėjo mintis, kad galėtų būti kuriama ir sava dzūkų tarmė. Vieną tų metų dieną į mano darbovietę Vilniaus mokytojų namuose užsuko rašytojas Romas Sadauskas, jau senokai rašantis tarmiškai (pusė 2002 m. išleistos jo prozos knygos „Raibas gyvenimėlis“ – dzūkiškai parašyti tekstai), ir paklausė, ar aš nerašau eilėraščių dzūkiškai. Nerašiau... Nusmelkė gėda, kad visur, kur reikia ir kur gal nereikia, pabrėžiu savo dzūkiškumą, o štai dzūkiškai rašyti nemėginu. Tą vakarą grįžęs namo vieną savo eilėraštį išverčiau iš bendrinės kalbos į dzūkų (kapčiamiestiečių) šneką. Tarmiškai jis skambėjo kur kas geriau...

Tai ir buvo „Dzūkų kalendoraus“ užuomazga. Prie to prisidėjo ir mano pragmatiškas poreikis visur po ranka turėti kalendorių. Gali būti ir keli, niekada nepamaisys... Baigiantis 2016-iesiems Vilniaus knygynuose ieškojau artėjančių metų kalendoriaus. Neradau tokio, kuris būtų ir akiai, ir širdžiai mielas. Važiavau namo, autobuse veidą kaitino gruodžio saulė, o mintys tyvuliavo kaip stipraus vėjo genamos Dzūkijos ežerų bangos. Tąsyk viena iš tų bangelių ir išmetė man į krantą mintį, kad jeigu nerandu sau tinkamo kalendoriaus, tai reikia pačiam tokį parengti, bus ką ir kitiems pasiūlyti.

Koks turėtų būti tas kalendorius, ilgai svarstyti nereikėjo – tik dzūkų tarmė publikuojamais tektais. Iš pradžių negalvojau nei apie tematiką, nei apie formatą. Viskas dėliojosi pamažu, ne vieną mėnesį. Pirmiausia rūpėjo vietiniams dzūkams parodyti Dzūkiją, atkreipti dėmesį į savą tarmę, kuri mūsų krašte bene labiausiai išguita iš vartosenos, o paskui apie savo kraštą kalbėti ir jį rodyti kitų Lietuvos regionų žmonėms, ne tik po Lietuvą, bet ir po visą pasaulį išsibarsčiusiems dzūkams.

Apie Dzūkijos praeitį ir dabartį. Pirmasis „Dzūkų kalendorus“

„Dzūkų kalendorus 2018“ buvo gal ir padrikokas, nelabai meniškas, neturėjo

vienos aiškos temos, silpniau matantys sunkiai išžiūrėjo dienų skaičius... Tai vis iš to pirminio užsidegimo, noro kiek įmanoma daugiau aprėpti, sutalpinti kuo daugiau informacijos, baiminantis, kad tokia galimybė vienintelė, kažin ar ateityje pavyks tęsti šį darbą. Pagaliau juk išleisti tokį kalendorių vien tik gerų norų ar idėjų nepakanka, reikia ir lėšų, rėmėjų. Kalendorių leidėja asociacija „Vilniaus dzūkuliai“ gyvena tik iš dotuojamų projektų, nevykdo jokios komercinės veiklos... Dar labai svarbu talkininkai, žmonės, kurių patarimai, pateikta medžiaga praturtintų leidinį.

Pirmojo „Dzūkų kalendora“ viršelis

2018 m. „Dzūkų kalendora“ pagrindą sudarė fotomenininko Vytauto Daraškevičiaus nuotraukos, dzūkiški žodžiai su atitikmenimis bendrine kalba, dzūkiškų patiekalų receptai, Dzūkijai svarbių žmonių jubiliejai bei renginių Dzūkijos savivaldybėse anonsai.

Neatstiktinai pirmojo „Dzūkų kalendora“ viršelyje – Vilnius. Taip dar kartą

nežinantiems primenama, kad joks kitas Lietuvos regionas neturi tiek daug sostapilių (sostinių) kaip Dzūkija. Simboliškai kalendorių pradėję Vilniaus nuotrauka, baigėme Trakais (gruodžio mėn.). Sudarant leidinį atsižvelgta į Lietuvos, Dzūkijos aktualijas, nepamirštos itin svarbios datos. Lietuvos valstybingumo atkūrimo 100-mečio proga vasario mėnesį papuošėme fotomontažu su Pivašiūnų (Alytaus r.) bažnyčios altoriumi bei Vasario 16-osios Akto signataro kun. Alfonso Petrulio, kunigavusio šioje parapijoje, portretu. Unikaliai Dzūkijos miesteliui Perlojai (Varėnos r.) sukako 640 metų, tad kovo mėn. publikavome panoraminę šio miestelio nuotrauką. Nuotraukomis pagerbėme pedagogo, ilgamečio Alytaus 1-osios vidurinės mokyklos direktoriaus Vytauto Daraškevičiaus bei dailininko Vytauto Kasiulio, gimusio Simne (Alytaus r.), 100-ąsias ir rašytojo, Lazdijų rajono garbės piliečio R. Sadausko, savo sodyboje Demeniškių kaime (Lazdijų r.) rengiančio Tarmių atlaidus, 80-ąsias gimimo metines. Iš kalendoriaus žvelgė prieš kelis dešimtmečius nufotografuota į bulviasodį Mardasave (Varėnos r.) skubanti garsaus dzūkų dainininko Petro Zalansko dukros Marijos šeimyna, įamžintas merkiniškių etnokultūros klubo „Kukumbalis“ vadovų Ritos ir Vytauto Černiauskų bei kukumbališkių aukojimas Rasos šventėje. Liepą – Rudaminos (Lazdijų r.) piliakalnis, vienas garsiausių Užnemunėje gyvenusių jotvingių paminkų. Manoma, kad ant jo stovėjusioje kunigaikščio Ringaudo pilyje buvo vainikuotas Mindaugas (pilis 1381 m. sunaikinta kryžiuočių).

„Dzūkų kalendoraus 2018“ pristatymas Vilniaus mokytojų namuose. Iš kairės: sudarytojas Juozas Žitkauskas, fotomenininkas Vytautas Daraškevičius. Vytauto Leščinsko nuotr.

Man, kaip dzūkui ir kalendoriaus sudarytojui, svarbu priminti, kad Dzūkija ir dzūkai nesibaigia ties valstybine siena nei rytuose, nei pietuose, kad dabartinės Baltarusijos ar Lenkijos teritorijoje savo tėvų ir prosenių žemėse gyvena ne emigrantai, o cikriniai dzūkai. Lenkijos lietuviai per kiekvieną Žolinę rugpjūčio 15 d. renkasi į Punkską, kur bažnyčioje vyksta iškilmingos pamaldos, einama procesija, o priešais aikštę būna koncertas su šurmulinga muge. Iš šios šventės ir rugpjūčio nuotrauka „Dzūkų kalendorun 2018“. Iš rugsėjo mėnesio mums šypsosi Kapčiamiesčio grybautojai su pilnomis pintinėmus cikrinių baravykų. Šiandien tiems grybautojams gerokai per 40, o nuotraukoje liudijamas laikas, kai Dzūkija ne šiaip sau buvo vadinama grybingiausiu Lietuvos kraštu. Spalį – Nemuno kilpa prie Balbieriškio (Prienu r.)...

Rašyti tekstų į talką pasikviečiau kalbininkę, Lietuvių kalbos instituto Geolingvistikos centro vyriausiąją mokslo darbuotoją dr. Astą Leskauskaitę ir etnologę Nijolę Marcinkevičienę. Su šiomis nuostabiomis cikromis dzūkėmis dirbame iki dabar, visuose iki šiol išleistuose „Dzūkų kalendoruosa“ yra jų

parengta kalbinė arba kulinarinio paveldo medžiaga, o Asta yra ir visų kalendorių redaktorė.

„Dzūkų kalendoraus 2018“ pristatymas Varėnos r. sav. viešojoje bibliotekoje. Kalba Asta Leskauskaitė.

Ne taip jau retai pasitaiko apie dzūkų tarmę sklandančių gaudų, neva visi dzūkiški žodžiai tėra vertimai iš svetimų kalbų, tik reikia pridėti c, dz. Leisdamas pirmąjį kalendorių norėjau paneigti šį mitą. A. Leskauskaitė surinko dzūkiškus žodžius, kurie vartojami įvairiuose Dzūkijos kampeliuose ir su svetimomis kalbomis neturi nieko bendro. Štai keletas jų: *bliauzgoc, dzvynkšterc, kniausc, ribuoc, vyrokščis, stacokė, niaucis, plasna, žaguruoc, galgonas, palietė, žaibumas, išgrytas, žibulinė, uvėrus, bambuorys, šaladrūnas* ir t. t. Argi galima įsivaizduoti, kad šie žodžiai skambėtų rusų, lenkų, vokiečių ar kitomis kalbomis? Kalendoriuje šalia tarminių

žodžių yra ir atitikmenys bendrine kalba. 2018 m. kalendoriuje iš viso pateikta apie 150 tokių žodžių, jie išdėlioti per visus 12 mėnesių.

Labai svarbu kultūrinis švietimas, tačiau norint labiau priartėti prie žmonių reikia ir masalo skrandžiui. Kulinarinis paveldas kaip tik ir yra tas tiltelis. N. Marcinkevičienė, ilgus metus dirbusi Lietuvos liaudies kultūros centre (dabar Nacionalinis kultūros centras), labiau domėjosi mūsų šventėmis, tačiau ekspedicijose rinko ir kulinarinio paveldo aprašus. Apie maistą yra išleidusi ne vieną knygą, o „Dzūkų kalendorun 2018“ pateikė 12 receptų, tarp jų kepti voliūgai iš Marcinkonių ir širšių medus iš Onušio. Pavarčius kalendorių galima sužinoti, kaip išsivirti grybų rasalą, ruškynių ir dilgėlių sriubą, kručkienojų viralą, išsikept bulbinių bandukų su lįšais (lęšiais), grikinę babką, grybų galvučių svieste, bulvinę staciokę, maciuką ar lįšų blynų.

Kalendoriuje įamžinta per 350 žymių dzūkų, kuriems 2018 m. jubiliejiniai (sukako nuo 45 iki 210 metų). Tarp jų yra ir tokių, kurie nėra prigimtiniai dzūkai, tačiau gyvena ar gyvena Dzūkijoje ir savo darbais garsina šį kraštą, kaip antai Leonardas Matuzevičius, Anzelmas Matutis, Karolis Dineika, Audronė Jakunskienė, Henrikas Gudavičius, Algimantas Černiauskas, Justinas Jaksebagas ir kt.

Norėjau, kad 2018 metų „Dzūkų kalendorus“ būtų kuo aktualesnis, todėl šalia kitų skirsnelių atsirado ir tais metais vykusių renginių anonsai, idant žmonės žinotų, kur kas vyksta, kad laiku galėtų išsiruošti į jiems mielą renginį. Deja, tai nelabai pasiteisino.

Retrospektyviniai pasižvalgymai po Dzūkiją. Žymūs dzūkai

Jau sudarydamas pirmąjį kalendorių supratau paradoksalią kalendorininko gyvenimo subtilybę – jis visus metus nugyvena vienais metais anksčiau nei to kalendoriaus naudotojas. Pastarasis dar tik kabina kalendorių ant sienos, sausio 1-ąją atverčia pirmą puslapį, o tavo, sudarytojai, mintys jau klaidžioja vėlesnių metų puslapiuose.

2019 m. buvo parengti du kalendoriai: pakabinamasis, skirtas žymiesiems dzūkams, ir pastatomasis, senovinėmis nuotraukomis pristatantis Dzūkijos vietas.

DZŪKŲ KALENDORUS 2019

Antanas Žmuidzinavičius
Dzūkų kaimelis I. Dzūkų kaimelis, Kurciniųškiai, 1906 m.
Kūrinys saugomas A. Žmuidzinavičiaus kūrinijų ir rinkinių muziejuje

Pakabinamasis „Dzūkų kalendorus 2019“

Manau, kad kiekvieno dzūko pareiga kartkartėmis priminti iškilias savo krašto amenybes, kad patys jų nepamirštume ir kiti žinotų, ką Lietuvai ir pasauliui yra davusi Dzūkija. 2019 m. kalendoriuje pristatyta 13 garsių dzūkų. Atrinkti šias asmenybes nebuvo lengva, ypač gyvenusias XX a. antrojoje pusėje, nes norėjosi parodyti ne vien menininkus, bet ir kitų profesijų atstovus. Visų publikuojamos portetinės nuotraukos, tik viršelyje – Antano Žmuidzinavičiaus drobė „Dzūkų bajorų kaimelis I. Dzūkų kaimelis, Kurciniųškiai. 1906 m.“ Toliau pagal mėnesius rikiuojasi Petras Bingelis, Sigitas Geda, Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Giedrius Uždavins, Stanislovas Rapolionis, Česlovas Sasnauskas, Simonas Konarskis, Dalia Tamulevičiūtė, Mikalojus Konstantinas Čiurlionis, Vincas Krėvė-Mickevičius, Veronika Janulevičiūtė-Povilionienė, Vytautas Kazimieras Jonynas. Daugumos nuotraukų autorius – žinomas fotomenininkas Algimantas Aleksandravičius, viena Danutos Zuzo, kitas leido publikuoti Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės, Lietuvos teatro, muzikos ir kino, Vilniaus Vinco Krėvės-Mickevičiaus memorialinis muziejai,

Druskininkų V. K. Jonyno galerija, Auksutė Ramanauskaitė-Skokauskienė, Lietuvos valstybės istorijos archyvas. Prie kiekvienos nuotraukos – trumpas pristatomasis tekstas.

Pastatomasis „Dzūkų kalendorus 2019“

Tekstinę kalendoriaus dalį sudaro dzūkiški frazeologizmai, užrašyti skirtingose Dzūkijos vietovėse. A. Leskauskaitės rūpesčiu kruopščiai atrinkti šiandien jau gerokai primiršti vaizdingi mūsų protėvių pasakymai: *dzievaicio su dzievaiciu nesuveda* (kai mėnesinės algos neužtenka), *kap sausa pėtnyčia* (taip sakoma apie piktą žmogų), *kiaušinis nenuvirst nuo galvos* (apie lėtą ėjimą), *skaras sudėc in kupetų* (kurti šeimą, vesti), *žodelio iš po liežuvio neišlaisc* (nieko nešnekėti), *palos užsisukė* (pasidarė kvailas), *sliekų pavėsis* (apie nevykėlį), *pikci šaudukai perdegė* (praėjo piktumas) ir pan.

„Valgomąją“ šio kalendoriaus dalį sudarė N. Marcinkevičienės Dzūkijoje užrašyti gėrimų receptai. Kai tik per pristatymus užsiindavau apie dzūkiškus gėrimus, visiems viena akyse – naminė samanė. Tačiau buvo ir kitų gėrimų, dzūkai mokėjo save atgaivinti po alsios dienos, sunkių darbų arba per griežtą pasninką. Gerdavo bruknių, duonos ir džiovintų mėlynių arba šermulių (šermukšnių) girą, laukinių obuoliukų alų, saldę, sulą, duonos arba laukinių grūšukių (kriaušių) kisielių,

radastų arba kmynų gėrimą, raudonėlių ir aviečių lapų arbatą, gilių kavą.

Rengiant stalinį kalendorių norėjosi ne tik senomis nuotraukomis Dzūkijos vietas parodyti, bet ir šiandien ten veikiančius muziejus, kuriuose tie lobiai saugomi, pristatyti. Nuotraukomis pasidalijo Lazdijų krašto, Kurnėnų L. Radziukyno mokyklos, Alytaus kraštotyros, Merkinės krašto, Kapčiamiesčio E. Pliaterytės, Nacionalinis M. K. Čiurlionio dailės, Druskininkų miesto, Aukštadvario gimnazijos kraštotyros, Leipalingio progimnazijos A. Volungevičiaus muziejai, Dieveniškų istorinio regioninio parko, Veisiejų regioninio parko direkcijos. Taip pat spausdintos nuotraukos iš A. Kliučininkienės, J. Kizelio, M. Vainaitės-Misiukonienės asmeninių albumų. Norėjau sutalpinti daugiau nepakartojamų Dzūkijos fotoatvirukų, todėl mėnesius dalijau per pusę, taip pavyko įdėti 25 unikalius Dzūkijos vaizdus iš praeities.

„Dzūkų kalendoraus 2019“ pristatymas Veisiejų regioninio parko direkcijoje. Danguolės Barauskienės nuotr.

Seniausioje publikuojamoje nuotraukoje – Simno aikštė apie 1912–1914 m., arčiausiai mūsų dienų – Punios piliakalnis 1973 m. Daugumoje nuotraukų užfiksuota vietovių (Lazdijų, Seinų, Kurnėnų, Pagaujėnų, Kalvių (Dieveniškų

kraštas), Atesnykėlių, Alytaus, Druskininkų, Aukštadvario, Punsko, Veisiejų, Simno) architektūra, miestų aikštės ar kaimų gatvelės, pavieniai vienkiemiai. Šiandien daugelis tų vietovių neatpažįstamai pasikeitę, bet kaip nustembi, kai nuvažiuoji į Simną ir 2018 m. pabaigoje matai tą pačią centrinę gatvę, tarsi žiūrėtum į tą „Dzūkų kalendorun 2019“ publikuojamą seną nuotrauką!

Yra nuotraukų, kuriomis galima dėti ne tik Dzūkijos, bet ir visos Lietuvos istorijos mozaiką. Štai 1921 m. Lietuvos valstybės atkūrimo šventės dalyviai eina per tiltą iš pirmojo Alytaus į antrąjį. Arba nuotrauka, kuri romantiškai nukelia į tarpukario laikus, kur dviem jauniems inteligentams gera irstyti Gilšės ežere prie Subartonių. Kitoje – Merkinės turgus 1928 m. su kairėje pusėje paliktu įrašu, jog ten Rinkos aikštė. Žmonės specialiai sustoję nuotraukai, vieni šypsosi, kiti, dažniausiai vaikai, išsigandę. Balandžio antrosios pusės nuotraukoje įamžintas 1958 m. balandžio viduryje Varviškėje buvęs didžiulis potvynis, kai išsiliejęs Nemunas sėmė net atokiausias trobas, pastatytas ant aukštumų. O štai gegužės 2 d. Lazdijuose tiek prisnigo, kad iš nuotraukos neaišku, kur baltas pastatas, o kur sniegas. Nuotraukoje ir Kapčiamiestyje per Niedos upę statomas naujas tiltas, ir ant senojo tilto vykstantis 1920 m. apsikeitimas belaisviais. Gražiai matosi senoji Seinų (dab. Eigulių) gatvelė.

Kalendoriuje vietos nedaug, tad po nuotraukomis – tik lakoniški užrašai, privaloma kalendorinė dalis ir linksmesni dzūkiški posakiai: *Jeį turesi stotkų, turesi ir upodkų. Vakar buvo šakar makar, o nūnai – tai jau ne vakar. Jeigu šaiminykė, sodzydama svogūnus, laidzia gazus per užpakalį – tai svogūnai bus labai kartūs. Kap tu man, tep aš tau – o dartės pasbuciuokim. Cik užmetu kelnias an lovos – ir vėl’ vaikas. Ne tep ropė kepa, kap šikna nori* ir kt.

„Dzūkų kalendorui“ – Lauryno Ivinskio premija

2019 m. spalio mėn. pasiekė žinia iš Kuršėnų – „Dzūkų kalendorus 2019“ pripažintas geriausiu metų kalendoriumi ir už lietuviško kalendoriaus tradicijų tęsimą mums paskirta 30-oji Šiaulių r. savivaldybės Lauryno Ivinskio premija. Man, kaip šio kalendoriaus idėjos autoriui ir sudarytojui, buvo svarbi ne pati premija, o faktas, kad Žemaitijos metais jubiliejinė lietuviško kalendoriaus tėvo L. Ivinskio premija žemaičių paskirta ir Žemaitijoje įteikta už „Dzūkų kalendorų“. Buvo smagu pristatyti kalendorių Kuršėnuose – ten, kur pulsuoja lietuviškų kalendorių pradžia.

Po Lauryno Ivinskio premijos įteikimo. Kuršėnai, 2019 m. spalio mėn. Juozo Šalkausko nuotr.

XX amžių atminti. „Dzūkų kalendorus 2020“

Pasiimti apdovanojimo į Kuršėnus vykau jau su naujuoju 2020 m. „Dzūkų kalendorum“. Šio kalendoriaus pradžia buvo 2017 m. pabaigoje, kai Alytaus kraštotyros muziejuje sutarėme bendradarbiauti su alytiškiu fotomenininku Vytautu Stanioniu. Tą vakarą Vytautas pasiūlė kalendoriui savo nuotraukų ciklą „XX amžių atminti“. Fotografas 1999 m. keliavo per Dzūkijos miestelius ir, jeigu sutardavo su vietos klebonu, sekmadieniais po mišių prie bažnyčios suburdavo visus parapijos žmones ir nufotografuodavo. V. Stanionis 1999 m. nuotraukų turėjo kiek reikia – 13, t. y. viršeliui ir kiekvienam mėnesiui. Taip buvo sudaryta galimybė skaitytojams iš šiandienos nusikelti į to meto Santaiką, Alovę, Nemunaitį, Babriškes (Bobriškes), Miroslavą, Daugus, Dusmenis, Seirijus, Pivašiūnus, Akmenį, Krikštonis, Ryliškius, Metelius, susitikti su tuo metu ten gyvenusiais žmonėmis, kurių dabar jau nemažai į mus žvelgia iš aukštybių. Vieniems „Dzūkų kalendorus 2020“ yra galimybė pamatyti save prieš 20 metų, kitiems – rasti savo artimus, pažįstamus, o daugumai – tiesiog žvilgsnis iš laiko atstumo į šviesius, gerus žmonių veidus, mielas, tada kur kas dažniau ryšetas skareles.

„Dzūkų kalendoraus 2020“ pristatymas Alovės bendruomenės namuose. Iš kairės: armonikierius Mantas Kauzonas, fotomenininkas Vytautas Stanionis, sudarytojas Juozas Žitkauskas, biochemikas dr. Aurelijus Burokas. Giedriaus Bernotavičiaus nuotr.

2020 m. „Dzūkų kalendorus“ išsiskiria lokalumu. Po nutraukomis yra trumpi tekstukai apie tą vietovę, jos istoriją. A. Leskauskaitės rūpesčiu skyrelyje „Tep šneka (...) krašti“ to krašto žmonės prabyla sava tarme. Įdėta labai seniai užrašytų ir Lietuvių kalbos instituto lobynuose saugomų pasakymų. Pasitaikydavo, kad per pristatymus gyventojai jų jau nesuprasdavo... Tekstinėje „Kalendoraus“ dalyje pateikiama ir liaudies meteorologija, laukinių vertingų maistinių ir vaistinių augalų aprašai, užrašyti Dzūkijoje (pateikė N. Marcinkevičienė; daugumos augalų nuotraukų autorius gamtininkas Mindaugas Lapelė).

Dažnai savęs paklausiu, ar tokį „Dzūkų kalendorų“ galėtų sudaryti iš savo tėviškės neišklydęs žmogus? Manau, kad ne. Jeigu iki šiol gyvenčiau Kapčiamiestyje, vargiai man būtų kilusi mintis imtis šio darbo. Gal Kapčiamiesčio, gal Lazdijų krašto, bet ne visos Dzūkijos... Per daug drąsu, rizikinga. Tokiam darbui reikia distancijos, gebėjimo į viską, net į savo tėviškę pažiūrėti iš šalies. Todėl kad ir kaip pompastiškai skambėtų, bet labiausiai už galimybę imtis šio darbo esu dėkingas dviem miestams – Kapčiamiesčiui ir Vilniui. Jie svarbiausi mano gyvenimo ir kūrybos kelyje.

Viename iš vidinių „Dzūkų kalendoraus 2020“ puslapių – dusmeniškiai prie Dusmenų bažnyčios.

SAIRIJAI

Miestelis Lazdijų rajoni, seniūnijos ir parapijos centras. Sairijų apylinkės buvo apgyvendintos ikiistoriniais čėsais. 1511 m. karalius Zigmantas Sanasis LDK etmonu Jūrgiu Radzvilai padovanojo žamės. Jon in žiemius nuog Sairijų ažaro inkūrtas Radzvilų dvaras yra Sairijų pradžia. 1537 m. pastacyta katalikų (nuog 1825 m. – Švč. Mergetės Marijos Škaplierinės), 1584 m. – kalvinų bažnyčios.

Tep šneka Sairijų krašti

Raikėj karvės šukuoc, tai vėl, būdavo, cik rankos braška. Niekas daugiau nepajims nei pirštu apšivynioc. Kad nepamacytau kokio gi tį siūlo galo, kad parsineštūt. Grumcinis dangus, tai bus daug būlių. Ir dar kap pažūrau, tai vienas an kito, tai kad galėt, tai šaukšti prigrzdyt. Apsigumečiok gerai, ba šiandien labai šalta. Nugi mūs vakar papjovė kukuožis kumeliukų. O, jos vyras ne lemžūnas: puskarčį rugių vienu ranku užsimeta. Lija ir lija, argi neduos Džievas šitai pliaugai galo – gali rugiai sužalc.

Liepa

Paldzienykas | pirmadienis

6 13 20 27

Utarnykas | antradienis

7 14 21 28

Sarada | traciadienis

1 8 15 22 29

Četvergās | ketvirtadienis

2 9 16 23 30

Pėtnyčia | penktadienis

3 10 17 24 31

Subata | šeštadienis

4 11 18 25

Nedėlia | sakmadzienis

5 12 19 26

Biržalis

1 8 15 22 29
2 9 16 23 30
3 10 17 24
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28

Rugpjūcis

3 10 17 24 31
4 11 18 25
5 12 19 26
6 13 20 27
7 14 21 28
1 8 15 22 29
2 9 16 23 30

Tep spėdavo mūs dziedai...

- * Tekanc saulai, jeigu iš abiejų jos pusių būna stulpai, tai žiemų lauk dzidėlių šalčių, o vasarų karščių.
- * Jei per Šv. Onų (liepos 26 dieną) lyja, rudenį supus riešutai.
- * Debesys kap avukės – bus lietaus.

Balanda (lot. *Chenopodium*)

Mano moša netoli Seirijų nutekėjo, tai tį tankiai virė balandas. Va šitas, kur iš daržų raunam ir per tvorų metam. Tokia gardzi lapienė! Lapus supjausto... mėsos su kauliui išverda, būlių papjausto, kruopų sauji inbera... Jei pieno, smetonos turėjo, tai smetonu gerai prabalto, kad nor užsikapak tų lapienj... Būna, kad ir žliugės, pienu lapus metė puodan, cik jau juos tai du rozus užšucina, ir garšvos ciko lapienei, ir dar tį kokias žolas rinko... Tį tai labai tas žolas vertino. Balanda ir mano ne kartą išbandyta. Gardu, jei nutaikai, jei nepagaili pagardų – lapelio, pipiro, kiaušinio vorto...

Seliūnų k., Noragėlių san., Lazdijų r.

<https://lt.wikipedia.org/>

Kalendorų išlais pamačino

POLITECA

Dzūkijos
Mediena

Vienas iš vidinių „Dzūkų kalendoraus 2020“ puslapių – tekstinė dalis.

Su kalendorum po Dzūkiją ir Lietuvą

Vienas gyviausių trumpos „Dzūkų kalendoraus“ istorijos puslapių – tai jo kelionė pas skaitytoją. Knygynai, kiti platintojai dėl objektyvių priežasčių jo menkai išplatina – ne tie tiražai, ne tos kainos, mažai komercijos ir t. t. Labai dažnai tenka įrodinėti, kad „Dzūkų kalendorus“ ne tiek komercinė prekė, kiek kultūrinis faktas. Kiekvienų metų paskutiniai trys mėnesiai būna skirti intensyviai jo pristatymui didžiuosiuose miestuose ir pačioje Dzūkijoje. Pirmiausia aplankomos išsamiau kalendoriuje aprašytos vietovės. Visada smagu susitikti su vietos žmonėmis,

pasisemti iš jų ne tik idėjų, bet ir to nesugadinto dzūkiškumo, atnaujinti savo dzūkų tarmės bagažą, ir – svarbiausia – pasakyti jiems, kokia graži, miela ir svarbi mums visiems Dzūkija ir dzūkų tarmė. Savo kaime ar miestelyje gyvenančiam žmogui atrodo, kad nieko čia ypatingo, tačiau tavo, atvykėlio, pareiga patvirtinti, jog tai, kas tą žmogų supa, yra nuostabu. Ir kai išgirsti dzūkės parypavimus, kad *jau kap nuvažuoju in miestų, tai sarmacinuos dzūkiškai šnekėc*, puoli įnirtingai ją protinti. Kitą kartą tenka ir griežčiau pasakyti, kad tarmė mums duota ne tik pajuokauti, savo kvailumui ar tamsuoliškumui pademonstruoti... Labai dažnai per tokius pristatymus manęs klausia, kiek ilgai dar gyvuos tarmės? Manau, kad gyvuos, nes sutinku jaunų žmonių, kurie laisvai ir gražiai kalba dzūkiškai be užsikirtimo, be jokio bendrinės kalbos akcento. Smagu tokių žmonių klausytis, tai palaiko ir teikia prasmės mano darbui. Suvokiu, kad gal prie to ir pats šiek tiek esu prisidėjęs.

Gal toks ir yra kalendoriaus tikslas – padėti dzūkui susivokti, kad jis dzūkas. To nesupratęs, jis niekada nebus geras lietuvis, įdomus europietis. Kalendorius reikalingas, tuo esu šventai įsitikinęs ir jau rengiu „Dzūkų kalendorų 2021“.

Straipsnių ciklas „Lietuvių kalbos naujovės ir įdomybės“. Straipsnį rėmė Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

Jei norėtumėte publikuoti visą straipsnį ar jo dalį, prašome nurodyti informacijos šaltinį ir autorių.